

Yayın Tanıtımı / Review

Hayri KAPLAN, *Tahrif ve Tashih*
13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslâm Düşüncesi
Üzerine İncelemeler,

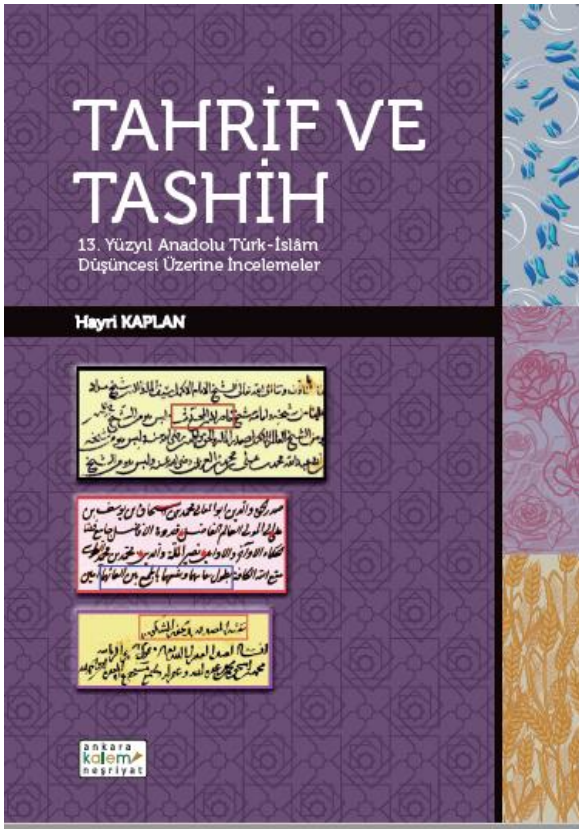
Kalem Neşriyat, Ankara, 2021.
ISBN: 978-605-80332-5-2, 669 s.

Hasan Hüseyin BAHADIR

Araştırmacı Yazar

E-posta: hasanhuseyin.bahadir@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5699-1937

Ahilik öteden beri üzerinde çok durulan, çok konuşulan konulardan biridir. Bu ilginin akademik temelini İttihat ve Terakki ve onların üzerinde önemle durduğu millî iktisat politikasına kadar götürmek mümkündür. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren konunun tarihi, ekonomik ve kültürel yönüyle ciddi biçimde ele alındığını söylemek yanlış olmaz. Böylesi yoğun bir ilgiye mazhar olmuş konulara dair kimi detayların gözden kaçtığını görmek hayret vericidir. Belki de fazla odaklanmanın yarattığı bir bakıp da görmeme durumu söz konusudur.

Hayri Kaplan, 19-20 Eylül 2012 yılında Kırşehir’de yapılan II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu’nda “Tarihsel Hayatı ve Görüşleri bağlamında Ehi Evran’ın

Yaz(ma)dığı Kitaplar ve Söyle(me)diği Sözler” başlıklı bir bildiri sunmuştur (2012: 71-104). Dikkat çekici olan bu bildiride Kaplan, Ahi Evran hakkında makale ve kitapları bulunan Mikail Bayram’ın bazı iddialarına yakından bakıyordu. Böylece daha önce de kimi tartışmalara konu olmuş Ahi Evran’ın menkıbevi kişiliğini ve ona ait olduğu iddia edilen kimi eserleri yeniden ele alıyordu.

Hayri Kaplan genişlettiği bu çalışmasını “Tahrif ve Tashih” adıyla 2021 yılında kitap olarak yayınladı. “13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler” alt başlığını taşıyan kitap Mikail Bayram’ın Ahi Evran hakkında yazmış olduklarını tartışmaya açıyor. Şunun altını hemen çizmeli ki bu tartışma düşünce

dünyamızda sıkça görmediğimiz üslupla, disiplin içinde gerçekleştiriliyor. Bir benzetme yaparsak Hayri Kaplan, Mikail Bayram'ın yürüdüğü yolların aynısını sabır ve özveri ile yürüyor. Sonuçta yolda gördüklerinin ve yolun bizi götürdüğü yerin Mikail Bayram'ın anlattıklarına benzemediği belirtiyor. Bir örnekle açıklamaya çalışalım: Hayri Kaplan, Mikail Bayram'ın "Ahi Evran-Mevlana Mücadelesi" isimli kitabından bir alıntı yapıyor. Burada Mikail Bayram, Eflaki'nin menkıbesine dayanarak Kimya Hatun'un ölümünü ele alıyor. Güzelliğiyle meşhur genç Kimya Hatun, Mevlana'nın cariyesi ve Mevlana onu Şems-i Tebrizi ile evlendiriyor. Kimya Hatun, Şems-i Tebrizî'den izinsiz bir yere gidiyor, Şems-i Tebrizî bu duruma öfkeleniyor ve eşine kızgın biçimde bakıyor. Eve dönünce Kimya Hatun'un boynu tutuluyor ve üç gün içinde ölüyor. Bu hikâyeyi ele alan Mikail Bayram genç kadının ölümünü şüpheli bulduğunu ve danıştığı doktorların genç kadının darp sonucu ölmüş olabileceğini söylediklerini belirtiyor (2021: 207-208).

Şüphe elbette ki bilimsel gelişmenin önemli etkenlerinden biridir. Fakat burada gözden kaçmaması gereken şey anlatılanın zaten menakıp olduğudur. Mikail Bayram menakıbın bir yığın rivayetten oluştuğunu en iyi bilecek kişilerdendir. Şu hâlde Mikail Bayram'ın yöntemiyle gidersek Vilayetname'de geçen Hacı Bektaş'ın taşa binip uçmasını fizikçilere danışmamız, bunun fiziki olarak mümkün olmadığına dair yanıt almamız gerekir. Hayri Kaplan bu noktadan sonra daha ileri gitmenin, Mikail Bayram'ın söylediklerini tetkik etmenin gereksiz olduğunu düşünebilirdi. İtiraf etmeli ki kitap okunurken bu düşünce insanın aklına gelmektedir. Oysa başlangıçta izlediği yolu sonuna kadar değiştirmeyerek koruyor. Böylece eskilerin deyişi ile söylersek "muhallet" bir eser ortaya koyuyor.

Kaplan, kitabının ilk bölümünde Mikail Bayram'ın eserlerinin bilimsel güvenilirliği üzerinde duruyor. İkinci bölümde Bayram'ın Ahi Evran'a ait gösterdiği üç ana eseri ele alıyor. Son bölümde ise Ahi Evran'a ait gösterilen diğer eserleri değerlendiriyor. Sonuçta iddia edilen eserlerin hiçbirinin Ahi Evran'a ait olmadığı neticesine varıyor. Bunu yaparken ciddi kanıtlar sunuyor. Eserlerin ulaşılabilen nüshalarını tek tek inceliyor, ilgili bölümleri okuyor. Sadece değerlendirmelerini vermeyip, gerektiğinde bölümlerin tercümesini yapıyor. Metinlerin orijinal görüntülerini de kitabına alıyor.

Kitabın ilk bölümü "Bayram'ın Eserlerinde Bilimsel Güvenilirlik: Atıflar ve Alıntılar" başlığını taşıyor. Bu bölüm hem Bayram'ın metodolojisini kavramak hem de Hayri Kaplan'ın konuya yaklaşımını anlamak bakımından büyük önem arz ediyor. Kavramsal çerçeve olarak değerlendirebileceğimiz bu bölüm tamamı 669 sayfa olan eserin 237. sayfasına kadar sürüyor. Yazarın metodolojiye verdiği önemin açık bir kanıtı olan bu sayfalar ikinci bölüme geçmeden önce okura sağlam bir zemin hazırlıyor. İkinci bölüm "Ahi Evran'a Ait Gösterilen Üç Ana Eser" başlığını taşıyor. Bu üç eser "el-Menâhicü's-Seyfiyye", "Metâli'u'l-Îmân", "Tebşiratü'l Mübtedî ve

Tezkiretü'l-Müntehâ" olarak belirlenmiş. Kitabın 237. sayfasından 337. sayfasına kadar bu üç eserle ilgili değerlendirme yapılıyor. Hayri Kaplan bu üç eseri de etraflı biçimde inceleyip Ahi Evran'a ait olup olmadığının tartışmasını yapıyor. Kaplan'ın metodolojiye verdiği önem bu bölümde de kendini gösteriyor. Kitabın üçüncü bölümü "Ahi Evran'a Ait Gösterilen Diğer Eserler" başlığını taşıyor. 337. sayfadan 653. sayfaya kadar süren bu bölümde Kaplan, Ahi Evran ile ilişkilendirilen 24 eseri ele alıyor. Aynı titizlikle onların üzerinde duruyor. Bundan sonra kitabın sonuç ve bibliyografya kısmı geliyor. Kitap özenli bir cilt, kaliteli renkli baskıyla büyük boy olarak okura sunuluyor. Bir başvuru kitabı için bu özelliklerin önemli olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Okura birçok imkân sunuyor kitap. Dileyen -okuyabilecek durumda olan- metinlerin aslını okuyup değerlendirme yapabilir, dileyen tercümelemleri kıyaslayabilir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu imkân genişliği de bu tür çalışmalarda pek alışık olduğumuz bir durum değil. Kaplan'ın kitabının bir başka özelliği metoda dair önemli bilgiler aktarmasıdır. Tarih ve edebiyat konusundaki metodoloji kitaplarımız genellikle soyut ve geneldir. Yani herhangi bir konu nasıl araştırılır, atıf nasıl yapılır, sonuçlar nasıl temellendirilir bütün bunlar genellikle farazi örnekler üzerinden incelenir. Gerçek durumla karşılaşıldığında bu kitabi bilgilerin yerli yerine oturtulmasında zaman zaman zorluk yaşanmaktadır. Bazen de gerçek durum kitapta anlatılan metoda dair uygulamaların hiçbiri ile uyum sağlamamaktadır. Oysa Kaplan, neredeyse bütün hayatını Ahi Evran konusuna vakfettiği düşünülen bir bilim adamının çalışmalarını ele almıştır. Konu hem özel hem de somuttur. Bu itibarla metodun ne olduğuna bakılabilir, nasıl olması gerektiği konusunda fikir yürütülebilir.

Hayri Kaplan oldukça serinkanlı biçimde Mikail Bayram'ın metodunun eleştirisini yapmaktadır. Ancak eleştiri yapıırken bu zeminin dışına çıkmamakta, konuyu karikatürize edip, yazarın zaafalarını serip dökmeye çalışmamaktadır. Okur metinde Mikail Bayram'ın kendisinden çok yöntemine odaklanmakta bunca özverisine ve mesaisine rağmen neden böyle düşündüğünü anlamaya çalışmaktadır. Daha yakından bakıldığında tarihe dair yorum ve yaklaşımlarımızın Mikail Bayram'ınki ile önemli ölçüde benzeştiği görülür. Herhalde bunun sosyolojik açıklaması aynı toplumsal etkileri taşımamız, aynı eğitim biçimlerini tecrübe etmemizdir.

Bu tarih yorumu ve yaklaşımına göre geçmişte iyiler ve kötüler vardır. İyiler mutlak iyi olduğu gibi kötüler de mutlak kötüdür. Epeyce karışık insani ve toplumsal hadiseler iyi kötü çatışması ekseninde izah edilmeye çalışılır. Anlaşılan o ki Mikail Bayram'ın "iyisi" Ahi Evran'dır. Kötüsü ise "Moğol ajanı, Türkmenlerin karşısında yer alan" Mevlana'dır. Bu ikisi her vesileyle çatışırlar. Kötü olan diğerine alabildiğine zarar verir. Öyle ki Ahi Evran'ın bunca gölgelenmiş olmasının altında Mevlana'nın bu düşmanlığı yatar. Onca eser vermiş olmasına rağmen Ahi Evran'ın eserleri başkalarına ait gösterilmiştir. En nihayetinde kendisi de kötüler tarafından katledilmiştir. Böyle

basitleştirerek anlatıldığında kimsenin ciddiye almayacağı bu değerlendirme ciddi zannettiğimiz tarihsel söylemlerimizin çatısını oluşturur.

Bu tarihsel anlatılarımızda yaptığımız yorumların ne denli kendi hayatımızla ilgili olduğunun farkına varmayız. Tarihi hadiseyi günümüzdeki kimi kavram ve olgularla analiz etmeye çalışıp kendi zamanından, toplumsal bağlamından koparıyoruz. Mikail Bayram'ın örneğinden gidersek "Türkmenlerin karşısında olan, Moğol ajanı" Mevlana meselesine yakından bakmamız gerekir. Burada "düşman" ile işbirliği yapan figür çizilmektedir. Bu figür Türkmenlerin birliğine karşı bu adımları atmaktadır. 13. yüzyılda yaşananlar 19. yüzyılda geliştirilmiş milliyetçilik anlayışı çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmaktadır. Oysa 13. yüzyıl dünyasının milliyetçilik konusunda 19. yüzyılın aynısı olduğuna dair, 19. yüzyılda bu konuyla ilgili yazılmış kitaplardan başka kaynağımız yoktur.

Elbette her okur metodoloji sorunlarıyla uğraşmak zorunda değildir. Kaplan'ın kitabının çok yönlülüğü de bu noktada ortaya çıkar. Dileyen okur kitabı Ahi Evran'ın hayatı hakkında bilgilenmek için de okuyabilir. Çünkü kitapta Ahi Evran'ın hayatı hakkında başka kaynaklarda verilen bilgiler ele alınmış ve bunların doğruluğu üzerinde durulmuştur. İtiraf etmemiz gerekir ki Hayri Kaplan'ın kitabından sonra Ahi Evran'ın hayatı hakkında yazılanları yeniden değerlendirmemiz gerekecektir.

Kitap düşünce dünyamıza dair bir başka ayrıntıyı da hatırlatmaktadır. Nasreddin Hoca'nın kimliği üzerine Mikail Bayram'ın söylediklerinden çok önce de bir tartışma yürütülür. Bu tartışmayı ele alan Pertev Naili Boratav şöyle yazar: "Hoca'nın gerçek/tarihi kişiliği üzerinde duran çağdaş araştırmacılar İsmail Hami Danişmend bu sorunun tartışmasında en çok titizlik –hatta asabılık- gösterenlerden biridir. O, Nasreddin Hoca'yı aydın bir bilge, soylu bir devlet adamı olarak görmek ister. Hoca'yı '...eşekli bir budala vaziyetine sokan bizim müelliflerimiz, muharrirlerimizdir.' der" (2014: 37). Boratav'ın bu söyledikleri düşünce dünyamızda bazı şeylerin pek değişmediğini göstermektedir.

Burada İsmail Hami Danişmend'i kaldırıp yerine Mikail Bayram'ı koyalım, konuyu da Nasreddin Hoca yerine Ahi Evran yapalım, tartışmanın biçiminin pek değişmediği görülecektir. Mikail Bayram da Ahi Evran konusunda çok titiz hatta asabidir. Danişmend nasıl kendisinin bilge ve soylu Nasreddin Hoca'sından başkasını ciddiye almıyorsa; Mikail Bayram'da kendi Ahi Evran'ından veya Mevlana'sından başkasını ciddiye almamaktadır. Geçmişte Nasreddin Hoca üzerine yaptığımız bu tartışmalar onun kimliğini aydınlatmadığı gibi her biri kültürel zenginlik olan, yüzyıldır anlatılan fıkralarını sansürlememize yol açmıştır. Bu bağlamda Ahi Evran menakıbı etrafında yürüttüğümüz tartışmaların bizi nereye götüreceği ileride daha iyi anlaşılacaktır.

Boratav'ın yazdıklarında altmışlı yıllardan çıkıp da Hayri Kaplan'ın kitabına gelmiş izlenimi uyandıran bir başka ayrıntı da yer almaktadır. Boratav, Azeri Profesör Tâhmasib'in, Nasreddin Hoca fıkralarını bir araya toplayan kitabından söz eder. Profesör Tâhmasib Nasreddin Hoca'nın kim olduğuna dair bilgi verirken, "Hoca'mızın ünlü bilgin Nasîruddin Tûsî ile aynı kişi olması gerektiğini ileri süren görüşe" eğilim göstermektedir (2014: 74). Bildiğimiz gibi Kaplan'ın kitabında tartıştığı hususlardan biri de Tûsî'nin, Mikail Bayram'ın iddia ettiği gibi "intihal" yapıp yapmadığıdır. Bayram, Ahi Evran'a ait olan kitapların Tûsî'nin eseri gibi gösterildiğinde ısrarcıdır. Ayrıca Ahi Evran'ın, Nasreddin Hoca olabileceğinin üzerinde de durmaktadır. Hayri Kaplan da bu iddiaların doğru olmadığını gerekçeleriyle beraber ortaya koymaktadır. Boratav'ın paylaştığı yukarıdaki ayrıntıyı Mikail Bayram'ın söyledikleri bağlamında ele alınırsak Tûsî'nin "intihalciliğinden" söz etmek gerekecektir. Herhalde Tûsî, eserlerini kendine aitmiş gibi gösterdiği Ahi Evran'ın, sade yazdıklarını değil Nasreddin Hoca kimliğini de çalmakla suçlanacaktır.

Hayri Kaplan'ın kitabında tarih araştırmacılarından, eski edebiyatçılara, Ahi Evran'ın hayatını merak edenlerden, düşünce tarihi çalışanlara, eğitim sosyolojisi ile uğraşp, halk edebiyatıyla ilgilenenlere dek pek çok kişiye hitap edecek bilgi bulunmaktadır. Kaplan'ın kitabı yazarken gösterdiği özeni okuyucu da sarf ederse bu bilgilere birer birer ulaşılacaktır. Hayli hacimli olan kitap kendisine harcanan vakti kıymetli biçimde doldurmayı vaat etmektedir.

KAYNAKÇA

Kaplan, Hayri (2021). *Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslâm Düşüncesini Üzerine İncelemeler*. Ankara: Kalem Neşriyat.

Kaplan, Hayri (2012). "Tarihsel Hayatı ve Görüşleri Bağlamında Ehi Evran'ın Yaz(ma)dığı Kitaplar ve Söyle(me)diği Sözler". *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012*. (haz. Kazım Ceylan). Kırşehir: A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları. s. 71-104.

Boratav, Pertev Naili (2014). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Isık Yayınları.